

SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMENLERİNE KATKISI BAKIMINDAN DİJİTAL VATANDAŞLIK OLGUSU¹

Digital Citizenship Phenomenon in Terms of Contribution to Social Studies Teachers

PhD. İsmail SARI

Ergani İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü, Diyarbakır/TÜRKİYE

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8592-7758>

Doç. Dr. Seyit TAŞER

Necmettin Erbakan Üniversitesi, Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, 42090, Konya/TÜRKİYE

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2236-4644>

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, dijital vatandaşlık kapsamında öğretmenlere düzenlenen seminerin sosyal bilgiler öğretmenlerinin dijital vatandaşlık becerilerine katkısını incelemektir. Seminer, 2016-2017 eğitim-öğretim yılında yapılmıştır. Seminer uygulanması toplam 10 saatlik bir zaman diliminde gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın yapıldığı grup, Ergani İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü bünyesindeki ortaokullarda çalışan 25 tane sosyal bilgiler öğretmeninin katılımıyla oluşturulmuştur. İlgili sosyal bilgiler öğretmenleri, gönüllülük esasına dayalı olarak çalışma grubuna katılmışlardır. Bu çalışmada, deneysel bir yöntem olan "tek gruplu öntest-sontest model" kullanılmıştır. Çalışmanın verileri, "Kişisel Bilgi Formu" ile araştırmacının geliştirmiş olduğu "Dijital Vatandaşlık Beceri Ölçeği" çerçevesinde elde edilmiştir. Çalışma grubu üzerinden toplanılan verilerin analizi, SPSS programından faydalanılarak yapılmıştır. Verilerin çözümlenmesi aşamasında Wilcoxon İşaretili Sıralar Testi'nden yararlanılmıştır. Araştırma sonucunda, gerçekleştirilen seminerin dijital vatandaşlığın bütün alt boyutlarında (okuryazarlık, ticaret, güvenlik, hak ve sorumluluklar, sağlık, etik, kanun, iletişim ve erişim) sosyal bilgiler öğretmenlerinin dijital vatandaşlık becerilerinin geliştirilmesi sürecinde bir bilinç ve farkındalık elde etmeye yardımcı olduğu saptanmıştır. Bu sonuçtan hareketle, sosyal bilgiler öğretmenlerinin dijital vatandaşlık becerilerinin geliştirilmesine ilişkin hizmet içi eğitim çalışmalarının yapılması yaygınlaştırılabilir.

Anahtar Kelimeler: Dijital Vatandaşlık, Sosyal Bilgiler Öğretmeni, Seminer.

ABSTRACT

The aim of this research is to investigate the contribution of the seminar, which carried out based on digital citizenship, to the social studies teachers' digital citizenship skills. The seminar was implemented in the 2016-2017 academic year. The implementation of the seminar carried out in a total of 10 hours. The study group was consisted of 25 social studies teachers, who work in secondary schools affiliated to Ergani District Directorate of National Education. The social studies teachers participated voluntarily in the study group. In this research, "single group pre-test and post-test model" which is an experimental method was used. The data of study were collected through the "Personal Information Form", and "Digital Citizenship Skill Scale" which was developed by the researcher. The data collected from the study group were analyzed by using SPSS program. Wilcoxon Signed Ranks Test was used to analyze the data. As a result of the research, it was determined that the seminar contributed to the development of digital citizenship skills of social studies teachers in all sub-dimensions (literacy, commerce, security, rights and responsibilities, health and wellness, etiquette, law, communication, and access) of digital citizenship. Based on this result, it is suggested that social studies teachers should be provided in-service training to improve their digital citizenship skills.

Keywords: Digital Citizenship, Social Studies Teacher, Seminar.

¹Bu çalışma, "Sosyal Bilgiler Eğitiminde Öğretmenlere Uygulanan Seminer ve Öğrencilere Yapılan Etkinliklerin Katkıları Bakımından Dijital Vatandaşlık Olgusu" adlı doktora tezinden türetilmiştir.

1. GİRİŞ

Dijital teknolojiler alanında meydana gelen gelişmeler ve bu gelişmelerin insan hayatına olan etkileri gerek toplum gerekse eğitim kurumları bazında kendisi için yaygın bir kullanım alanı bulmuştur. Yaşanan bu gelişmeler ve bu gelişmelerin kendisiyle birlikte getirmiş olduğu olumsuz bazı durumlar, dijital teknolojileri etkin ve sorumlu kullanabilen bireylerin yetiştirilmesi zorunluluğunu beraberinde getirmiştir. Bu yönüyle, çağın gerektirdiği insan tipinin yetiştirilmesi durumu, kuşkusuz eğitim kurumlarının benimsemiş olduğu öğretim müfredatının uygulayıcısı ve önemli ögesi konumunda olan öğretmenlere özellikle de sosyal bilgiler öğretmenlerine önemli sorumluluklar yüklemektedir (An ve Reigeluth, 2012:61; Güven, 2004:21; ISTE, 2008:2). Çünkü bireyin toplum içerisinde belli bir yer edinebilmesini sağlamak üzere, gerekli görülen bilgi ve becerin kazandırılmasında sosyal bilgiler dersinin ve bu dersin yürütücüsü konumunda olan sosyal bilgiler öğretmenlerinin önemli bir yeri bulunmaktadır (Tay, 2011:5). Öğrencilerin dijital dünyadan uzak durması mümkün olmayacağına göre, bu konuda bilinçli bir toplumun oluşturulması önem arz edecektir. Bu konuda da sosyal bilgiler eğitiminin birey ve toplum veya dijital süreçlerle ilgili öğrenme alanları, öğrencilerin gelişen dünyaya uyumlu ama aynı zamanda tarihi ve kültürünü de koruyup yaşatacak nitelikte ve donanımda yetişmelerine yardımcı olacaktır.

Dijital teknolojilerin insan hayatının bir parçası haline gelmesi ve toplumsal, ekonomik ve politik alanların sanal ağlarla yeniden biçimlenmesinin bir sonucu olarak, demokratik dijital vatandaşların yetiştirilmesi ihtiyacının doğması hem sosyal bilgiler dersinin kapsamını genişlemiş hem de sosyal bilgiler öğretmenlerini yeni becerilere sahip olmasını gerekli kılmıştır (NCSS, 2013). Bu yönüyle, 21. yüzyılın gerektirdiği nitelikli dijital vatandaşların yetiştirilmesinde, sosyal bilgiler öğretmenlerinin sahip oldukları dijital vatandaşlık becerileri ve bu konudaki yeterlilikleri önemli oranda etkili olacaktır (Greenhow, 2010:24-25; Bearden, 2016:2).

Bilgi ve iletişim araçlarının eğitim, ticaret, sağlık, sosyal etkileşim vs. alanlarında sunduğu olanaklar dünyada birbirine benzer yapıdaki uygulamaları sunmak suretiyle, teknolojinin sunduğu kolaylıkların büyük bir çoğunluk tarafından ilgi duyulmasına yol açmıştır. Bu teknolojilerin sahip olduğu özellikler çok sayıda avantaj barındırmakla birlikte iyi niyetli kullanılmamasından dolayı teknoloji kullanıcılarının çok sayıda risk ve sorunla da karşı karşıya kalmalarına neden olmuştur (Ribble ve Bailey, 2004:1). İçerik, temas ve ticaret riskleri (Çubukçu ve Bayzan, 2013:153); intihal, siber zorbalık, telif hakları ihlali, dolandırıcılık ve istismar bu sorun ve risklerden sadece birkaçıdır (Ribble, Bailey, Gerald ve Ross, 2004:6-7). Mevcut bu olumsuz gelişmelerin ortadan kaldırılması ve demokratik dijital vatandaşların yetiştirilmesi durumu, sosyal bilgiler öğretmenlerinin dijital teknolojilerin toplum üzerindeki etkilerini çok boyutlu olarak dikkate almalarını, hak ve sorumluluklarının bilincinde olan ve elektronik veya bilgi çağının ihtiyaçlarını karşılayabilecek dijital vatandaşların yetiştirilmesiyle ilgilenmelerini gerekli kılmıştır (EUN, 2016:13).

Bilgi ve iletişim teknolojilerinin sunmuş olduğu imkânlar, bu teknolojilerin eğitim kurumları tarafından hem öğrenme-öğretme aktivitelerinde hem de öğrencileri sanal dünyaya hazırlama konusunda yaygın olarak kullanılmasına yol açmıştır. Bu faaliyetlerin etkin bir şekilde gerçekleştirilmesi, doğal olarak öğrencilerin dijital teknolojilere adaptasyonun sağlanması ve bu konuda oluşabilecek arızaların giderilmesine yardımcı olacaktır (An ve Reigeluth, 2012:61). İlkokul kademesinden itibaren verilecek nitelikli bir dijital vatandaşlık eğitimi, sanal dünyada olumlu iletişim yollarını kullanabilen, olası risk ve tehlikeleri fark edebilen, etik davranışlar sergileyebilen, doğru bilgiye ulaşma yollarını bilen, elde ettiği bilgiyi farklı bakış açısıyla ele alabilen vs. dijital vatandaşların yetiştirilmesine önemli oranda katkı sağlayacaktır (Greenhow, 2010:24-25). Buradan hareketle, gerek diğer öğretmenlerin gerekse vatandaşlık eğitimi konusundan doğrudan sorumlu olan sosyal bilgiler öğretmenlerinin dijital teknolojilerin verimli, uygun ve sorumlu kullanımına ilişkin sahip oldukları bilgi ve becerilerin incelenmesi, varsa eksikliklerinin tespit edilmesi ve bu doğrultuda gerekli adımların atılması durumu, eğitim-öğretim faaliyetlerinin niteliğinin geliştirilmesi ve çocukların sanal dünyaya hazırlanması bağlamında azami derecede etkili olduğu ifade edilebilir.

Dijital vatandaşlığa dayalı seminerin sosyal bilgiler öğretmenlerinin dijital vatandaşlık becerilerine olan etkisinin incelendiği bu araştırma gerçekleştirilmeden önce öncelikle yerli ve yabancı literatür incelenmiştir. Literatür taraması sonucunda, dijital vatandaşlık konusunda yapılan çalışmaların oldukça sınırlı sayıda olduğu, yapılan çalışmaların genellikle alan taramasına dayalı olduğu (Örn. Görmez, 2016; Peker Ünal, 2017; Som Vural, 2016; Bakır, 2016; Öztürk, 2015; Sakallı, 2015; Çepni, Oğuz ve

Kılcan, 2014; Snyder, 2016; Ashmeade, 2016; Jones ve Mitchell, 2016; Al-Zahrani, 2015; Berardi, 2015; Suppo, 2013) ve sosyal bilgiler öğretmenlerine yönelik mevcut araştırma konusuna mukabil herhangi bir çalışmanın yapılmadığı saptanmıştır. Dolayısıyla bu araştırmanın,

- i. Dijital vatandaşlık kapsamında yapılacak araştırmalara kaynaklık teşkil etmesi,
- ii. Dijital vatandaşlık konusuna ilişkin bir boşluğu giderme bağlamında literatüre katkı sağlaması,
- iii. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin bu konudaki beceri düzeylerinin geliştirilmesine imkan sunması,
- iv. Mesleki gelişim için gerekli olan bilgi ve becerilerin nasıl sağlanılabileceğine ilişkin uygulayıcılara seçenek sunması,
- v. Araştırma bulgularından hareketle, çalışma konusu bağlamında yapılacak araştırmalara ilişkin önerilerde bulunulması bakımından önemli olduğu düşünülmektedir.

Bu çalışmanın amacı, dijital vatandaşlık kapsamında uygulanan seminerin sosyal bilgiler öğretmenlerinin dijital vatandaşlık becerilerine olan katkısını incelemektir. Bu doğrultuda aşağıda yer alan hipotezler sınanmıştır.

- ✓ **Hipotez 1.** Sosyal bilgiler öğretmenlerinin Dijital Vatandaşlık Beceri Ölçeği'nin (DVBÖ) bütününe ilişkin sontest puanları öntest puanlarından anlamlı şekilde yüksektir.
- ✓ **Hipotez 2.** Sosyal bilgiler öğretmenlerinin DVBÖ'nün "etik" alt boyutuna ilişkin sontest puanları öntest puanlarından anlamlı şekilde yüksektir.
- ✓ **Hipotez 3.** Sosyal bilgiler öğretmenlerinin DVBÖ'nün "ticaret" alt boyutuna ilişkin sontest puanları öntest puanlarından anlamlı şekilde yüksektir.
- ✓ **Hipotez 4.** Sosyal bilgiler öğretmenlerinin DVBÖ'nün "erişim" alt boyutuna ilişkin sontest puanları öntest puanlarından anlamlı şekilde yüksektir.
- ✓ **Hipotez 5.** Sosyal bilgiler öğretmenlerinin DVBÖ'nün "sağlık" alt boyutuna ilişkin sontest puanları öntest puanlarından anlamlı şekilde yüksektir.
- ✓ **Hipotez 6.** Sosyal bilgiler öğretmenlerinin DVBÖ'nün "hak ve sorumluluk" alt boyutuna ilişkin sontest puanları öntest puanlarından anlamlı şekilde yüksektir.
- ✓ **Hipotez 7.** Sosyal bilgiler öğretmenlerinin DVBÖ'nün "iletişim" alt boyutuna ilişkin sontest puanları öntest puanlarından anlamlı şekilde yüksektir.
- ✓ **Hipotez 8.** Sosyal bilgiler öğretmenlerinin DVBÖ'nün "kanun" alt boyutuna ilişkin sontest puanları öntest puanlarından anlamlı şekilde yüksektir.
- ✓ **Hipotez 9.** Sosyal bilgiler öğretmenlerinin DVBÖ'nün "güvenlik" alt boyutuna ilişkin sontest puanları öntest puanlarından anlamlı şekilde yüksektir.
- ✓ **Hipotez 10.** Sosyal bilgiler öğretmenlerinin DVBÖ'nün "okuryazarlık" alt boyutuna ilişkin sontest puanları öntest puanlarından anlamlı şekilde yüksektir.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Modeli

Bu çalışmada, çalışma grubunun oluşturulma şekli ve sayısı dikkate alınarak deneme öncesi modellerden tek gruplu öntest-sontest desen kullanılması uygun görülmüştür. Bu desende, belirlenen bir grup üzerinde gerçekleştirilen işlemlerin (bağımsız değişken) grupta yer alan katılımcılar (bağımlı değişken) üzerinde oluşturduğu etki saptanmaya çalışılır. Ayrıca bu desende, gruba uygulanan işlemler sonucunda, grup üzerinden ulaşılan sontest puanları öntest puanlarından yüksek çıkarsa bu değişim, bağımsız değişkenin etkisinden kaynaklandığı varsayılır (Gravetter ve Forzano, 2009:284).

2.2. Katılımcılar

Sosyal bilgiler öğretmenleri ile ilgili çalışma grubu oluşturulurken basit seçkisiz örnekleme yönteminden faydalanılmıştır. Basit seçkisiz örneklem, olasılığa dayanan bir örneklem çeşididir. Diğer bir ifadeyle evrende yer alan bütün birimlerin örnekleme seçilme şansı birbirine eşittir (Karasar, 2012:113). Bu bağlamda, seminerin uygulanması için ilgili kurumdan (Diyarbakır/Ergani İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü)

gerekli izinler alınmış, izin işlemlerinden sonra seminerin içeriği, yapılacağı yer ve tarihler konusunda bütün ortaokullar haberdar edilmiştir. Bu işlemlerden sonra 25 tane sosyal bilgiler öğretmeni bu seminere gönüllü olarak katılmıştır. Katılımcıların 9'u kadın 16'sı ise erkektir. Katılımcılara ilişkin nitelikler Tablo-1'de yer almaktadır.

Tablo 1. Çalışmaya Katılan Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Nitelikleri

Öğretmen Nitelikleri	Çalışma Grubu	
	f	%
Cinsiyet		
Erkek	16	64
Kadın	9	36
Evde internet bağlantısı olma durumu		
Var	25	100
Yok	-	-
İnternete bağlanma sıklığınız		
Her gün	23	92
Haftada 3-4 defa	2	8
Haftada 1-2 defa	-	-
Ayda 1 defa	-	-
Hiç	-	-
Evde herhangi bir dijital araç(bilgisayar, dizüstü, tablet vb.)olma durumu		
Var	25	100
Yok	-	-
Yaşınız		
20-24	-	-
25-30	8	32
31-40	14	56
41-50	3	12
51 yaş ve üzeri	-	-
Mesleki kıdeminiz		
1-5	6	24
6-10	9	36
11-20	7	28
21 yıl ve üzeri	3	12
Toplam	25	100

2.3. Çalışma Ortamı ve Uygulama Süreci

Seminerin etkili ve verimli bir şekilde gerçekleştirilebilmesi için çalışma ortamının dijital teknolojiler bakımından yeterli düzeyde olması, bir gereklilik olarak göz önünde bulundurulmuştur. Bu gereklilikten hareketle, Cumhuriyet Ortaokulu konferans salonu internet ağı, projeksiyon cihazı, bilgisayar, akıllı tahta gibi dijital teknolojilere sahip olması dolayısıyla, semineri gerçekleştirmek üzere seçilmiştir.

Dijital vatandaşlık ve alt boyutlarına ilişkin etkinlikleri içeren seminer, ilgili öğretmenlerin katılımıyla 12/06/2017-16/06/2017 tarihleri ve 15:00-17:00 saatleri arasında belirtilen konferans salonunda gerçekleştirilmiştir.

2.4. Veri Toplama Aracı

Çalışmanın veri toplama aracı iki bölümden oluşmaktadır. Bunlar: Kişisel bilgi formu ile araştırmacı tarafından 5'li Likert tarzında geliştirilen "Dijital Vatandaşlık Beceri Ölçeği"dir. İlgili ölçek geliştirilirken öncelikle konu alanına ilişkin yerli ve yabancı literatür araştırılmış, araştırma sonucunda, Ribble'in (2006:82) teorisine dayalı olarak dijital vatandaşlığın her bir alt boyutunu temsil etmek üzere madde havuzu formu oluşturulmuştur. 112 maddeden oluşan madde taslak formunun kapsam ve görünüş geçerliliğini sağlamak üzere alanın uzmanlarından faydalanılmıştır. Kapsam geçerliliğini saptamak için Davis tekniğine başvurulmuştur. Bu kapsamda değerlendirmeye alınan maddelerin 57'si, belirlenen kriterlerin altında yer aldığı için taslak ölçek formundan çıkarılmıştır. Geriye kalan maddelerin dil ve anlatım uygunluğu 18 tane sosyal bilgiler öğretmeni üzerinden gerçekleştirilen pilot uygulama sonucunda netleştirildikten sonra deneme ölçeğinin yapı geçerliği ve güvenilirlik analizlerinin tespiti için uygulamalara başlanmıştır. Bu kapsamda yapılan analizler, geçerli kabul edilen 574 ölçek üzerinden yapılmıştır. Bu doğrultuda, öncelikle verilerin faktör analizi için uygunluğu sınanmıştır. Yapılan analizler sonucunda, Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) değerinin .893 olduğu görülmüştür. Bu değer, Sharma'ya (1996:116) göre verilerin faktör analizi için "çok iyi" düzeyde olduğunu ortaya koymaktadır. Bu aşamadan sonra ölçeğin

madde yük değerlerini ve faktör yapılarını belirlemek üzere analizler yapılmıştır. Madde yük değerleri kapsamında her bir maddenin minimum faktör yük değerinin.40 olması gerektiği (Salkind, 2010:482) anlayışıyla hareket edilmiştir. Analizler sonucunda, ölçeğin 9 faktörden (boyut) oluştuğu görülmüştür. Diğer taraftan binişik özellikte olduğu tespit edilen 8 madde ölçekten çıkarılmış, bir sonraki işlemler geriye kalan 47 madde üzerinden gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, ölçeğin amaca hizmet etme derecesini belirlemek için madde analizi işlemlerine başvurulmuştur. Bu doğrultuda ölçekte yer alan maddelerin ayırt edicilik güçleri, “iç tutarlılık ölçütü” ile “korelasyona dayalı” analizler çerçevesinde belirlenmiştir. Her bir maddenin toplam-madde korelasyon değerlerinin $r \geq 0.20$ üzerinde olması (Sungur, 2009:116) ve iç tutarlılık ölçütü kapsamında anlamlılık değerinin $p < .05$ düzeyinde olması (Can, 2016:336) gerektiği göz önünde bulundurulmuştur. Bu bağlamda yapılan analizler sonucunda, ilgili maddelerin tamamının belirtilen ölçütlere uygun olduğu görülmüştür. Bu işlemlere ek olarak güvenilirlik işlemleri kapsamında ölçeğin Cronbach Alfa güvenilirlik katsayı değerinin belirlenmesine yönelik analizler yapılmıştır. Analizler sonucunda, ölçeğin tamamına ve her bir alt boyutuna ilişkin ulaşılan değerlerin George ve Mallery'nin (2003:231) güvenilirlik işlemleri için yeterli gördüğü en düşük katsayı değerinin ($a \geq .6$) üzerinde olduğu görülmüştür. Ölçeğin her bir alt boyutuna ilişkin Cronbach Alfa güvenilirlik katsayı değerleri ve açıklanan varyans oranları Tablo-2’de yer almaktadır.

Tablo2. Dijital Vatandaşlık Beceri Ölçeği Faktör Varyans Oranları ve Güvenirlik Katsayı Değerleri

Faktör	Açıklanan Varyans Oranı %	Cronbach Alfa
Dijital Etik	7.984	.856
Dijital Ticaret	7.441	.843
Dijital Erişim	6.125	.775
Dijital Sağlık	5.868	.786
Dijital Hak ve Sorumluluk	5.569	.774
Dijital İletişim	5.476	.779
Dijital Kanun	5.395	.745
Dijital Güvenlik	5.038	.701
Dijital Okuryazarlık	5.018	.692

2.5. Verilerin Analizi

Çalışmadaki veriler, SPSS programı vasıtasıyla analiz edilmiştir. Verilerin analizinde parametrik olmayan bir test tekniği olan Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi’nden yararlanılmıştır. Bu test tekniğinin tercih edilmesinin birinci nedeni çalışmanın tek grup ön test ve son test model çerçevesinde gerçekleştirilmiş olması, ikinci nedeni ise çalışma grubunda yer alan katılımcı sayısının 30’un altında olmasıdır. Ayrıca analiz sonuçlarının anlamlılığı .05 değeri kapsamında ele alınmıştır.

3. BULGULAR

Çalışmanın bu bölümünde, araştırmanın amacı doğrultusunda oluşturulan hipotezlerin analiz sonuçları ve bunlara dayalı olarak yapılan yorumlar yer almaktadır.

3.1.Hipotez 1 Kapsamında Ulaşılan Bulgular

Bu hipoteze ilişkin analizler sonucunda ulaşılan bulgular Tablo-3’te sunulmuştur.

Tablo 3. Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Dijital Vatandaşlık Beceri Ölçeğinin Tamamından Aldıkları Toplam Puanlara İlişkin Wilcoxon Testi Sonuçları

Sontest-Öntest	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	z	p
Negatif Sıra	0	0,00	0,00	-4,377	0,000
Pozitif Sıra	25	13,00	325,00		
Eşit	0				

Tablo-3’e bakıldığında; DVBÖ’nün bütün alt boyutları kapsamında seminer öncesinde ve sonrasında alınan puanların anlamlı bir farklılaşmaya neden olduğu görülmektedir ($z = -4,377$, $p < 0,05$). Ayrıca puan dizilerinden, anlamlı farkın pozitif sıra lehine olduğu anlaşılmaktadır. Bu bulgu, gerçekleştirilen seminerin DVBÖ’nün bütün alt boyutlarında sosyal bilgiler öğretmenlerinin beceri düzeylerinin geliştirilmesine katkı sağladığını ortaya koymaktadır. Bu bulgudan hareketle, Hipotez 1 kabul edilmiştir.

3.2.Hipotez 2 Kapsamında Ulaşılan Bulgular

Bu hipoteze ilişkin analizler sonucunda ulaşılan bulgular Tablo-4'te sunulmuştur.

Tablo 4. Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Dijital Vatandaşlık Beceri Ölçeğinin “Etik” Alt Boyutundan Aldıkları Toplam Puanlara İlişkin Wilcoxon Testi Sonuçları

Sontest-Öntest	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	z	p
Negatif Sıra	0	0,00	0,00	-4,394	0,000
Pozitif Sıra	25	13,00	325,00		
Eşit	0				

Tablo-4'teki mevcut analiz sonuçlarına bakıldığında; DVBÖ'nün “etik” alt boyutu bağlamında seminer öncesinde ve sonrasında alınan puanların anlamlı bir farklılaşmaya neden olduğu görülmektedir ($z=-4,394$, $p<0,05$). Bununla birlikte puan dizileri, anlamlı farkın pozitif sıra lehine olduğuna yönelik bir sonuç ortaya koymaktadır. Buradan hareketle,yapılan seminerin DVBÖ'nün“etik” alt boyutu bağlamında öğretmenlerin beceri düzeylerinin geliştirilmesine katkı sağladığı ifade edilebilir. Bu bulguya dayalı olarak, Hipotez 2 kabul edilmiştir.

3.3.Hipotez 3 Kapsamında Ulaşılan Bulgular

Bu hipoteze ilişkin analizler sonucunda ulaşılan bulgular Tablo-5'te sunulmuştur.

Tablo 5. Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Dijital Vatandaşlık Beceri Ölçeğinin “Ticaret” Alt Boyutundan Aldıkları Toplam Puanlara İlişkin Wilcoxon Testi Sonuçları

Sontest-Öntest	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	z	p
Negatif Sıra	0	0,00	0,00	-4,301	0,000
Pozitif Sıra	24	12,50	300,00		
Eşit	1				

Tablo-5'teki analiz sonuçları, DVBÖ' nün “ticaret” alt boyutuna yönelik seminer öncesinde ve sonrasında alınan puanların anlamlı farklılığa neden olduğu görülmektedir ($z=-4,301$, $p<0,05$).Ayrıca analiz sonuçları, pozitif sıra lehine anlamlı bir fark ortaya koymaktadır. Dolayısıyla yapılan seminerin DVBÖ'nün “ticaret” alt boyutu bağlamında öğretmenlerin beceri düzeylerinin geliştirilmesine katkı sağladığı ifade edilebilir. Bu bulgudan hareketle, Hipotez 3 kabul edilmiştir.

3.4.Hipotez 4 Kapsamında Ulaşılan Bulgular

Bu hipoteze ilişkin analizler sonucunda ulaşılan bulgular Tablo-6'da sunulmuştur.

Tablo 6. Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Dijital Vatandaşlık Beceri Ölçeğinin “Erişim” Alt Boyutundan Aldıkları Toplam Puanlara İlişkin Wilcoxon Testi Sonuçları

Sontest-Öntest	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	z	p
Negatif Sıra	0	0,00	,00	-4,127	0,000
Pozitif Sıra	22	11,50	253,00		
Eşit	3				

Tablo-6'daki analiz sonuçları incelendiğinde; DVBÖ'nün “erişim” alt boyutuna ilişkin seminer öncesinde ve sonrasında alınan puanların anlamlı bir farklılaşmaya neden olduğu görülmektedir ($z=-4,127$, $p<0,05$).Ayrıca puan dizileri, anlamlı farkın pozitif sıra lehine olduğuna yönelik bir sonuç ortaya koymaktadır. Buradan hareketle, yapılan seminerin DVBÖ'nün “erişim” alt boyutu bağlamında öğretmenlerin beceri düzeylerinin geliştirilmesine katkı sağladığı ifade edilebilir. Bu bulguya dayalı olarak, Hipotez 4 kabul edilmiştir.

3.5.Hipotez 5 Kapsamında Ulaşılan Bulgular

Bu hipoteze ilişkin analizler sonucunda ulaşılan bulgular Tablo-6'da sunulmuştur.

Tablo 7. Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Dijital Vatandaşlık Beceri Ölçeğinin “Sağlık” Alt Boyutundan Aldıkları Toplam Puanlara İlişkin Wilcoxon Testi Sonuçları

Sontest-Öntest	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	z	p
Negatif Sıra	0	0,00	0,00	-4,228	0,000
Pozitif Sıra	23	12,00	276,00		
Eşit	2				

Tablo-7'ye bakıldığında, DVBÖ'nün "sağlık" alt boyutuna yönelik seminer öncesinde ve sonrasında alınan puanların anlamlı bir farklılaşmaya neden olduğu görülmektedir ($z=-4,228$, $p<0,05$). Ayrıca analiz sonuçları, anlamlı farkın pozitif sıra lehine olduğuna yönelik bir sonuç ortaya koymaktadır. Dolayısıyla gerçekleştirilen seminerin, DVBÖ'nün "sağlık" alt boyutu bağlamında öğretmenlerin beceri düzeylerinin geliştirilmesine katkı sağladığı söylenilebilir. Bu bulguya dayalı olarak, Hipotez 5 kabul edilmiştir.

3.6.Hipotez 6 Kapsamında Ulaşılan Bulgular

Bu hipoteze ilişkin analizler sonucunda ulaşılan bulgular Tablo-8'de sunulmuştur.

Tablo 8. Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Dijital Vatandaşlık Beceri Ölçeğinin "Hak ve Sorumluluklar" Alt Boyutundan Aldıkları Toplam Puanlara İlişkin Wilcoxon Testi Sonuçları

Sontest-Öntest	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	z	p
Negatif Sıra	0	0,00	0,00	-4,223	0,000
Pozitif Sıra	23	12,00	276,00		
Eşit	2				

Tablo-8'ebakıldığında, DVBÖ'nün "hak ve sorumluluklar" alt boyutu kapsamında seminer öncesinde ve sonrasında alınan puanların anlamlı bir farklılaşmaya neden olduğu görülmektedir ($z=-4,223$, $p<0,05$). Bununla birlikte puan dizileri, anlamlı farkın pozitif sıra lehine olduğuna yönelik bir sonuç ortaya koymaktadır. Buradan hareketle, yapılan seminerin, DVBÖ'nün "hak ve sorumluluklar" alt boyutu bağlamında öğretmenlerin beceri düzeylerinin geliştirilmesine katkı sağladığı ifade edilebilir. Bu bulgudan yola çıkılarak, Hipotez 6 kabul edilmiştir.

3.7.Hipotez 7 Kapsamında Ulaşılan Bulgular

Bu hipoteze ilişkin analizler sonucunda ulaşılan bulgular Tablo-9'da sunulmuştur.

Tablo 9. Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Dijital Vatandaşlık Beceri Ölçeğinin "İletişim" Alt Boyutundan Aldıkları Toplam Puanlara İlişkin Wilcoxon Testi Sonuçları

Sontest-Öntest	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	z	p
Negatif Sıra	0	0,00	0,00	-4,305	0,000
Pozitif Sıra	24	12,50	300,00		
Eşit	1				

Tablo-9'da yer alan analiz sonuçları, DVBÖ'nün "iletişim" alt boyutuna yönelik seminer öncesinde ve sonrasında alınan puanların anlamlı bir farklılaşmaya neden olduğu görülmektedir ($z=-4,305$, $p<0,05$). Ayrıca gerçekleştirilen analizler, anlamlı farkın pozitif sıra lehine olduğuna yönelik bir sonuç ortaya koymaktadır. Dolayısıyla yapılan seminerin, DVBÖ'nün "iletişim" alt boyut bağlamında öğretmenlerin beceri düzeylerinin geliştirilmesine katkı sağladığı söylenilebilir. Bu bulguya dayalı olarak, Hipotez 7 kabul edilmiştir.

3.8.Hipotez 8 Kapsamında Ulaşılan Bulgular

Bu hipoteze ilişkin analizler sonucunda ulaşılan bulgular Tablo-10'da sunulmuştur.

Tablo 10. Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Dijital Vatandaşlık Beceri Ölçeğinin "Kanun" Alt Boyutundan Aldıkları Toplam Puanlara İlişkin Wilcoxon Testi Sonuçları

Sontest-Öntest	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	z	p
Negatif Sıra	0	0,00	0,00	-4,404	0,000
Pozitif Sıra	25	13,00	325,00		
Eşit	0				

Tablo-10'daki analiz sonuçları, DVBÖ'nün "kanun" alt boyutuna yönelik seminer öncesinde ve sonrasında alınan puanların anlamlı bir farklılaşmaya neden olduğu görülmektedir ($z=-4,404$, $p<0,05$). Bununla birlikte puan dizilerinden, anlamlı farkın pozitif sıra lehine olduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, yapılan seminerin, DVBÖ'nün "kanun" alt boyutu bağlamında öğretmenlerin beceri düzeylerinin geliştirilmesine katkı sağladığı ifade edilebilir. Bu bulgudan yola çıkılarak, Hipotez 8 kabul edilmiştir.

3.9.Hipotez 9 Kapsamında Ulaşılan Bulgular

Bu hipoteze ilişkin analizler sonucunda ulaşılan bulgular Tablo-11’de sunulmuştur.

Tablo 11. Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Dijital Vatandaşlık Beceri Ölçeğinin “Güvenlik” Alt Boyutundan Aldıkları Toplam Puanlara İlişkin Wilcoxon Testi Sonuçları

Sontest-Öntest	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	z	p
Negatif Sıra	0	0,00	0,00	-4,395	0,000
Pozitif Sıra	24	12,50	30,00		
Eşit	1				

Tablo-11 incelendiğinde; DVBÖ’nün “Güvenlik” alt boyutuna ilişkin seminer öncesinde ve sonrasında alınan puanların anlamlı farklılaşmaya neden olduğu görülmektedir ($z=-4,395$, $p<0,05$). Ayrıca analiz değerleri, anlamlı farkın pozitif sıra lehine olduğuna yönelik bir sonuç ortaya koymaktadır. Bundan dolayı, yapılan seminerin, DVBÖ’nün “güvenlik” alt boyutu bağlamında öğretmenlerin beceri düzeylerinin geliştirilmesine katkı sağladığı söylenilebilir. Bu bulgudan hareketle, Hipotez 9 kabul edilmiştir.

3.10.Hipotez 10 Kapsamında Ulaşılan Bulgular

Bu hipoteze ilişkin analizler sonucunda ulaşılan bulgular Tablo-12’de sunulmuştur.

Tablo 12. Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Dijital Vatandaşlık Beceri Ölçeğinin “Okuryazarlık” Alt Boyutundan Aldıkları Toplam Puanlara İlişkin Wilcoxon Testi Sonuçları

Sontest-Öntest	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	z	p
Negatif Sıra	0	0,00	0,00	-4,233	0,000
Pozitif Sıra	23	12,00	276,00		
Eşit	2				

Tablo-12’deki analiz sonuçları, DVBÖ’nün “okuryazarlık” alt boyutuna ilişkin seminer öncesinde ve sonrasında alınan puanların anlamlı farklılaşmaya neden olduğu görülmektedir ($z=-4,233$, $p<0,05$). Ayrıca analiz sonuçları, anlamlı farkın pozitif sıra lehine olduğuna yönelik bir sonuç ortaya koymaktadır. Dolayısıyla yapılan seminerin, DVBÖ’nün “okuryazarlık” alt boyutu bağlamında öğretmenlerin beceri düzeylerinin geliştirilmesine katkı sağladığı söylenilebilir. Bu bulgudan hareketle, Hipotez 10 kabul edilmiştir.

4. SONUÇ ve TARTIŞMA

Bu bölümünde, çalışmanın bulgulardan hareketle ulaşılan sonuçlara, sonuçlar bağlamında yapılan tartışmaya ve bu çerçevede geliştirilen önerilere yer verilmiştir.

Dijital vatandaşlık gerek kavram olarak gerekse içerik olarak çok karşılaşılan bir kavram niteliğinde değildir. Bu noktada sosyal bilgiler öğretmenlerinin de bu kavram ve içeriğe çok vakıf olması beklenemeyebilir. Fakat bu konuda sosyal bilgiler eğitiminin vatandaşlık eğitimi ile ilgisinin çok sıkı bir şekilde düzenlenmiş olması ve dijital alanın hayatın her alanında etkili olması sonucunda vatandaşlığın ayrı bir boyutu tezahür etmiştir. Dijital vatandaşlığa ilişkin alt boyutlar da (etik, okuryazarlık, erişim, sağlık, güvenlik, hak ve sorumluluk, ticaret, iletişim ve kanun) bu konunun derinlikli boyutlarının olduğunu gösterir. Bu konuda öğretmenlere bir seminer sunumu gerçekleştirildiğinde her şeyden önce temel olarak sayılabilecek bilgiler edinilmesi önemli bir kazanım olacaktır. Bu yönüyle, sosyal bilgiler öğretmenlerinin hem çağın gerektirdiği nitelikli dijital vatandaşların yetiştirilmesindeki sorumluluklarını yerine getirme hem de dijital dünyanın etkin ve sorumlu bir üyesi olmaları bağlamında, dijital teknolojilerin kullanımı konusunda çok boyutlu olarak becerilerinin geliştirilmesi gerektiği gerçeğini ortaya koymaktadır. Ayrıca, “2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı”nın dijital yetkinlikleri içermiş olması, sosyal bilgiler öğretmenleri açısından bu konuya ilişkin bir eğitimin gerekliliğini daha fazla ön plana çıkarmış bulunmaktadır. Diğer taraftan, gerek sosyal bilgiler öğretmenleri gerekse diğer branş öğretmenleri kapsamında dijital vatandaşlığa yönelik yapılan araştırmalarda bu konudaki bir eğitimin gerekliliğini destekler niteliktedir. Görmez’in (2017) bu konuda yapmış olduğu araştırmada ulaşılan sonuç dikkat çekicidir. Çalışma, sosyal bilgiler öğretmenlerinin de dahil olduğu birbirinden farklı branşlarda görev yapan öğretmenler üzerinden gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonucunda, öğretmenlerin büyük bir kısmının dijital vatandaşlığa ilişkin bilgilerinin düşük düzeyde olduğu saptanmıştır. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin bu konudaki eksikliklerinin öğrencilerin bakış açılarına da yansıtıldığı görülmektedir. Karaduman ve

Öztürk'ün (2014) yapmış oldukları çalışma bu sorunu betimler cinstendir. Sosyal bilgiler dersinde dijital vatandaşlık kapsamında yapmış oldukları çalışmada öğrenciler, dijital teknolojilerin kullanımı ve sanal dünyada nasıl davranılması gerektiği konusunda öğretmenleri tarafından yeterince bilgilendirilmediklerini hatta çoğu zaman dijital teknolojilerin kullanımı konusunda kendilerinin öğretmenlere yardımcı olduklarını ifade etmişlerdir. Benzer bir sonuca Berardi (2015) tarafından yapılan çalışmada da ulaşıldığı görülmektedir. İlkokul ve ortaokul öğretmenleri üzerinden gerçekleştirilmiş çalışmada, öğretmenlerin, dijital teknolojilerin kullanımı konusunda istenilen düzeyde olmadıkları sonucuna varılmıştır. Ulaşılan sonuçların benzerliği açısından başka bir çalışmanın da Payne (2016) tarafından yapılmış olduğu görülmektedir. Yapılan çalışmada, beşinci sınıf kademesinde eğitim-öğretim faaliyetlerini sürdüren öğretmenlerin dijital vatandaşlığa ilişkin bilinç düzeylerinin düşük düzeyde olduğu, bu konuda öğrencilerle tatmin edici düzeyde bilgi alışverişinde bulunamadıkları ve dersi verimli bir şekilde sürdüremedikleri sonucuna varılmıştır. Choi, Cristol ve Gimbert'in (2018) çalışma sonuçları da benzer bir tablo ortaya koymaktadır. Yapılan çalışma sonucunda, öğretmenlerin dijital vatandaşlık seviyelerinin düşük düzeyde olduğu saptanmıştır. Ayrıca katılımcılar, 21. yüzyıl öğretmenlerinin bu konuda yeterli bir donanıma sahip olabilmeleri için bu konuda bir eğitimin verilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Ayrıca, mevcut çalışmada ulaşılan sonuçlarla uyum gösteren bir çalışmanın Ashmeade (2016) tarafından yapılmış olduğu görülmektedir. Yapılan çalışmada, dijital vatandaşlığa ilişkin bir eğitimin, ortaokul öğretmenlerinin hem dijital vatandaşlık algıları hem de mesleki gelişimleri üzerinde etkili olduğu sonucuna varılmıştır. Bu bilgi ve çalışmanın mevcut bulgularından hareketle, sosyal bilgiler öğretmenlerinin dijital vatandaşlığa ilişkin bilgi, beceri ve algılarının geliştirilmesi durumunun, bir gereklilik hali almış olduğu göz önüne serildiği görülmektedir. Öneri olarak, dijital vatandaşlık konusunun öncelikle her bir öğretmen tarafından farkındalığı sağlanmalıdır. Bunun için tanıtıcı materyaller hazırlanabilir. Bunun yanı sıra Milli Eğitim Bakanlığı'nın Eğitim Bilişim Ağı'ndaki materyaller arasında bu alanda hazırlanmış çeşitli çalışmalara yer verilebilir. Öğretmenlerin öğrencilere yalnız bilgi aktarımı şeklinde yardımcı olması yeterli bir husus değildir. Aynı zamanda öğrencileri gerçek hayata hazırlayarak öğrencilerin karşılaşılabilecekleri olumsuzluklara karşı kendilerini nasıl koruyabileceklerine ilişkin tecrübelerini de paylaşmaları önem taşır. Böylece bir öğretmen yeni gelişmeler hakkında ne kadar bilgi sahibi olursa o derecede öğrencilere faydalı olabilecektir. Dijital vatandaşlık konusunda farkındalık kazanmak da bu açıdan önem taşır.

KAYNAKÇA

- Al-Zahrani, A. (2015). "Toward Digital Citizenship: Examining Factors Affecting Participation and Involvement in the Internet Society Among Higher Education Students", *International Education Studies*, 8(12): 203-217.
- An, Y.J. & Reigeluth, C. (2012). "Creating Technology-Enhanced, Learner-Centered Classrooms: K-12 Teachers' Beliefs, Perceptions, Barriers, and Support Needs", *Journal of Digital Learning in Teacher Education*, 28(2): 54-62.
- Ashmeade, L.A. (2016). *Study of the Impact of Certified Staff Perception of Digital Citizenship upon Teacher Professional Development*, Doctoral Dissertation, A&M University, Texas.
- Bakır, E. (2016). *Sınıf Öğretmeni Adaylarının Dijital Vatandaşlık Seviyelerinin Dijital Vatandaşlık Alt Boyutlarına Göre İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Eğitim/Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.
- Bearden, S.M. (2016). *Digital Citizenship: A Community-Based Approach*, Corwin Press, California.
- Berardi, R.P. (2015). *Digital Citizenship: Elementary Educator Perceptions, and Formation of Instructional Value*, Doctoral Dissertation, Immaculata University, Pennsylvania.
- Can, R. (2016). "Türk Edebiyatı Dersine Katılma Yönelik Tutum Ölçeğinin Geliştirilmesi", *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29(2): 325-344.
- Choi, M.; Cristol, D. & Gimbert, B. (2018). "Teachers as Digital Citizens: The Influence of Individual Backgrounds, Internet Use and Psychological Characteristics on Teachers' Levels of Digital Citizenship", *Computers & Education*, 121: 143-161.
- Çepni, O.; Oğuz, S. & Kılcan, B. (2014). "İlköğretim Öğrencilerinin Dijital Vatandaşlığa Yönelik Görüşleri", *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3: 251-266.

Çubukçu, A. & Bayzan, Ş. (2013). “Türkiye’de Dijital Vatandaşlık Algısı ve Bu Algıyı İnternetin Bilinçli, Güvenli ve Etkin Kullanımı İle Artırma Yöntemleri”, *Middle Eastern & African Journal of Educational Research*, 5: 148-174.

EUN (European Schoolnet). (2016). *Growing Digital Citizens-Developing Active Citizenship Through eTwinning*, https://www.etwinning.net/eun-files/book2016/eTwinningBook_20_16.pdf, Erişim Tarihi: 30.06.2018.

George, D. & Mallery, P. (2003). *SPSS for Windows Step by Step: A Simple Guide and Reference. 11.0 Update* (4th Edition), Allyn & Bacon, Boston.

Görmez, E. (2016). “Öğretmen Adaylarının "Dijital Vatandaşlık ve Alt Boyutları" Hakkındaki Görüşleri (Bir Durum Çalışması)”, *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 11(21): 125-144.

Görmez, E. (2017). “Öğretmenlerin “Dijital Vatandaşlık ve Alt Boyutları” Hakkındaki Düzeyleri (Van İli örneği)”, *Akademik Bakış Dergisi*, 60: 52-74.

Gravetter, F.J. & Forzano, L.A.B. (2009). *Research Methods Fort He Behavioral Sciences* (3rd Edition), Wadsworth, Cengage Learning, Belmont.

Greenhow, C. (2010). “A New Concept of Citizenship for the Digital Age”, *Learning & Leading with Technology*, 37(6): 24-25.

Güven, İ. (2004). “Öğretmen Yetiştirmenin Uluslararası Boyutu”, *Milli Eğitim Dergisi*, 150: 20-28.

ISTE (International Society for Technology in Education). (2008). *Advancing Digital Age Teaching*, <http://www.iste.org/docs/pdfs/nets-t-standards.pdf?sfvrsn=2>, Erişim Tarihi: 22.04.2018.

Jones, L.M. & Mitchell, K. J. (2016). “Defining and Measuring Youth Digital Citizenship”, *New Media & Society*, 18(9): 2063-2079.

Karaduman, H. & Öztürk, C. (2014). “Sosyal Bilgiler Dersinde Dijital Vatandaşlığa Dayalı Etkinliklerin Öğrencilerin Dijital Vatandaşlık Tutumlarına Etkisi ve Dijital Vatandaşlık Anlayışlarına Yansımaları”, *Journal of Social Studies Education Research*, 5(1): 38-78.

Karasar, N. (2012). *Bilimsel Araştırma Yöntemi* (23. Basım), Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Lmt. Şti., Ankara.

NCSS (National Council for the Social Studies).(2013). *Technology Position Statement and Guidelines*, <https://www.socialstudies.org/positions/technology>, Erişim Tarihi: 30.07.2018.

Öztürk, M. (2015). “Ortaokul Öğrencilerinin Dijital Vatandaşlık Düzeyleri”, Yüksek Lisans Tezi, Kastamonu Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kastamonu.

Payne, J.L. (2016). “*A Case Study of Teaching Digital Citizenship in Fifth Grade*”, Doctoral Dissertation, The University of Alabama, Alabama.

Peker Ünal, D. (2017). “Bir Öğretim Programındaki Dijital Vatandaşlık Öğeleri ve Ortaöğretim Öğrencilerinin Dijital Vatandaşlık Öğelerine Sahip Olma Durumları”, *Karaelmas Journal of Educational Sciences*, 5: 180-195.

Ribble, M.S. & Bailey, G.D. (2004). “Monitoring Technology Misuse & Abuse”, *The Journal*, 32(1): 22-25.

Ribble, M.S. (2006). “*Implementing Digital Citizenship in Schools: The Research, Development and Validation of a Technology Leader's Guide*”, Doctoral Dissertation, Kansas State University, Manhattan.

Ribble, M.S.; Bailey, G.D. & Ross, T.W. (2004). “Digital Citizenship: Addressing Appropriate Technology Behavior”, *Learning & Leading With Technology*, 32(1): 6-9.

Sharma, S. (1996). *Applied Multivariate Techniques*, John Wiley & Sons, Inc., New York.

Sakallı, H. (2015). “*Sınıf Öğretmeni Adaylarının Dijital Vatandaşlık Düzeyleri İle Siber Zorbalık Eğilimleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*”, Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.

- Salkind, N.J. (2010). *Encyclopedia of Research Design*. SAGE Publications, Inc., California.
- Snyder, S.E. (2016). “*Teachers’ Perceptions of Digital Citizenship Development in Middle School Students Using Social Media and Global Collaborative Projects*”, Doctoral Dissertation, Walden University, Minneapolis.
- Som Vural, S. (2016). “*Üniversite Öğrencilerinin Bakış Açısıyla Dijital Vatandaşlık Göstergelerinin İncelenmesi*”, Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Sungur, O. (2009). “Korelasyon Analizi” (Ed. Şeref Kalaycı), *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*, ss. 116-125, Asil Yayıncılık, Ankara.
- Suppo, C.A. (2013). “*Digital Citizenship Instruction in Pennsylvania Public Schools: School Leaders Expressed Beliefs and Current Practices*”, Doctoral Dissertation, Indiana University of Pennsylvania, Pennsylvania.
- Tay, B. (2011). “Sosyal Bilgiler Öğretiminin Dünü Bugünü ve Yarını” (Ed. Refik Turan), *Sosyal Bilgilerin Temelleri*, ss. 1-20, Pegem Akademi, Ankara.

